

DRAGOLJUB JOVIČIĆ

ČUVARI ŠUME

Laguna

Copyright © 2007 by Dragoljub Jovičić

Copyright © 2007 ovog izdanja LAGUNA

Edicija Meridijan
Knjiga 11

Sećam se jednog od svojih profesora na koledžu kojeg su veoma cenili kao predavača srednjovekovne istorije; priznao je da što je više učio o tom razdoblju, to je manje bio spreman govoriti o njemu; to je doba bilo tako složeno, tako raznoliko da se nije mogla sa sigurnošću izreći opšta tvrdnja.

ERNEST BEKER

Kad se sve zamršene računice pokažu pogrešne,
kad ni filozofi više nemaju šta da nam kažu,
opravdano je okrenuti se slučajnom cvrkutu ptica
ili privlačnoj sili dalekih zvezda.

M. JURSENAK

Onima koji prvi put čitaju ovu knjigu
ne preporučuje se praćenje fusnota
paralelno s tekstom.

SADRŽAJ

Uvod	13
1. Iskrčavanje	19
2. Nova grupa	44
3. Ulazak u šumu	49
4. Stenea.....	85
5. Sahrane, svadbe.....	109
6. Treće jutro.....	127
7. Susret.....	156
8. Na obali.....	180
9. Drugi svet	210
10. Četvrto jutro (slapovi sirmionea)	254
11. Ka odbrambenim položajima.....	268
12. Šuma pod opsadom.....	290
13. Opšti rat.....	303
14. Otpor očajnika.....	320
15. Duh šume	331
16. Uparkoličenja.....	341
Biografija.....	345

UVOD

Odvajkada je ta džinovska šuma ljudima bila nedokučiva i zloslutna; poslednja, najstrašnija pretnja neposlušnoj deci.

Retki, koji bi se osmelili da krenu u njeno osvajanje, gubili su polet kako su joj se približavali, ma koliko se busali na usputnim, sve ređim postajama i u krčmama. Jeza pred njenim zelenim bedemima treznila je najluđe i izluđivala najtreznije. Prikradanja ka njoj bila su zaobilazna i puna izgovora; ali su bežanije grabile prečicama.

Još od vremena kada je bila samo jedna u nizu nepreglednih i neprohodnih prašuma koje su pokrivala Evropa, lebde tu i tamo – kao blede pramenovi magle iznad njenih krošnji – bajkolike priče o njoj; ali ne one za uspavlivanje. Te čudljive izmaglice nad njom, mislilo se, tragovi su rada kakvog volšebnika iz špilja kojima je obilovala. Verovalo se da se pretvaraju s vremena na vreme u tmaste i olujne oblake koji pustoše prostranstvima.

U nadahnutim pričama, pri sevu munja, kao da se drevni bozi usuđuju odškrinuti već skoreli kapak, zaiskre načuljenim slušateljima krhotine i iskopine iz prošlosti kao kosti zmajeva

kraj puta ili zadnji tinjajući odsjaji skoro svarenih mačeva pod trulim lišćem. Blesnu isprani mozaici prošlosti s tek tu i tamo očuvanim kamenčićima i stakalcima u kojima bi nečija mašta sklapala Lesandra, Pana, Dijanu, druga Peruna, Velesa, treća Tora... I uz žice pratećih instrumenata barda, skalda, guslara, kao zarđale vratnice odškrinutih dveri prošlosti, priča je nosila škripavi, dogorevajući fenjer kao lutajući plamičak što bludi šumom. Svračala je do kamenih dolmena u krugu, drvenih kipo-va na brežuljcima; do mestâ gde su prinošene žrtve, gde se igralo oko vatri s maskama i pod vučjim kožusima, medveđim krznima... Ali s ljudskim očima sopstvenih predaka ispod njih.

Opipljivije obrise šuma dobija tamo gde su nam tragovi vremenski bliži. Ali i oni su šturi i protkani maštom. Tako iz priča saznajemo da je u nju bio slat svako ko bi se ogrešio o plemenske običaje, bolesni, kljasti, mahniti... Njih bi, da l' milostivo, baš tu puštali na slobodu. Verovalo se i da se njihovim progonom utoljavala žeđ bogova. Od ono malo preživelih robova, prognanika i još ređih, ćutljivih samotnika koji su se u nju od dobrote sveta sakrivali, začeo se svet šumara. Kao što u pećinama nastaju zubi i stubovi stalaktita, tako se i ovaj vražji soj pomaljao i dizao iz rosom plođenog humusa; iz rupa i špilja... Ali šumu više nisu branili duhovi mrtvih, nego živi ljudi. Tako i ono malo odlazaka u nju, što je šumu činilo koliko-toliko stvarnom, pojm-ljivom, presahne pred strelama čuvara šume.

I tako je ona najdublja, neizgovarana sumnja u to da je u najmračnijim predelima njenim oduvek neko pritajen boravio, izgubila i ono malo nade da se nazre. Ovakva i ovolika prašuma samo je središnji ostatak negdašnjih nepreglednih prostranstava u kojima su ljudi živeli i borili se sa zverima, demonima, i međusobno. Krčeci je bradvama i vatrom, ljudi su svoje stare strahove odlagali u okrilje preostalog živog spomenika njihovog predašnjeg načina življenja. Iako je ostalo još dosta zelenih oaza i život u mnogo čemu zavisio od šumskih darova, otvorao prostor pašnjaka se za brža putovanja i trgovanja, ali i za osvaja-

janja i otimanja. Pašnjaci i obrađene zemlje otvorili su prostor jahačima iz stepa, varvarima koji uplovjavahu kroz ušća reka duboko u kopno... Nekada daleke i neistražene oblasti postaje susedne, a njihovi stanovnici, silom prilika – komšije.

Ratovi i požari postaje brojniji i pogubniji. Plamen je gutao i prljio šume, pa ni ta velika nije ostajala pošteđena. Ali nju niko nije krčio nakon prirodnih i ratnih paljevina. Ona se obnavljala i u sebe primala preostale okrajke sumnjivih samotnika,* skitnica** i kopiladi iz susednih šuma koje su nestajale. Provlače se maglovita svedočenja o tajnovitim ljudima koje je legenda vremenom razvejala u raznolika bića, od onih zmajolikih do divova pećinara i čovečjih ribica... Možda je sve to samo ljudska potreba da ništa, pa ni nebo, ne ostavlja praznim, nezamislivim, a time i nepodnošljivim.

Običaji najdrevniji nalagali su da se u predvorja šumska odvođe žrtve koje bi vezivali uz kakav sveti izvor, pećinu, gaj... Ko bi se od retkih uspeo vratiti u pleme, smatrao bi se glasnikom bogova, uživao bi zaštitu i bio strahopoštovan. To se vremenom izmenilo s uviđanjem da su „povratnici“ zapravo bivali oslobađani od tada malobrojnog i dotad nepoznatog naroda šumara, tim pre što su ovi novopečeni šamani i vračevi skrivali da su s njima u dosluhu kao večni im dužnici.

* „Najizrazitiji isključenik iz srednjovekovnog društva je stranac, uljez koji ne pripada poznatim zajednicama. Stranac je onaj koji nije vernik, koji nije podanik, onaj koji se nije zakleo na poslušnost... U tom svetu u kome se bolesti i ubogaljenost smatraju spoljnim znacima greha, oni koji su time pogođeni prokleti su od boga, dakle od ljudi. Crkva ih privremeno prima, hrani poneke od njih – u praznične dane.“ – Žak le Gof, *Srednjovekovna civilizacija Zapadne Evrope*, Jugoslavija, Beograd, 1974, str. 368.

** „U Engleskoj za vreme Henrija VIII samo zbog skitnje u povratu na smrt bilo je osuđeno 70.000 ljudi. Nešto manje ih je obešeno za vreme vladavine Edvarda VI, kraljice Elizabete i kraljice Ane.“ – Svetislav Mari-nović, *Državni ritual smrti*, Matica srpska, Novi Sad, 1996, str. 31.

Vremenom su običaji uprošćeni – pleme bi jednostavno proginalo krivca* u šumu i zaboravilo ga. Ali tinjajući nespokoj da nad njima leže neosvećeni gresi dedova učinio je da razne pošasti, epidemije, najezde pripišu gnevu iz šume. Tako se očuvaše verovanja da u njoj ima sablasnih ljudi i utvara u obličju zveri; da drvo iz te šume ne valja seći niti od njega bilo šta izrađivati, čak ni vatru ložiti jer su u stablima duhovi žrtvovanih... Običan svet niti je brao plodova niti je držao košnica uz šumske okrajke. Po svinje, koje bi zabasale pod krošnje za žirevima, niko nije odlazio – smatrali bi ih podivljanim.

Na severnim obodima šume još je bilo onih koji su verovali da je svako drvo utočište duha nekog šamana koji se u njega sklanja nakon poraza od suparnika u nevidljivoj, podzemnoj borbi. Zato bi se i pri ljutim zimama retko ko odlučivao da ode na njen obod da pokupi sa zemlje nešto suvog granja, tresući se usput od straha i mraza.

Na istočnim šumskim međama verovalo se da ispod svakog drveta drema zmija, vilenjak... Kroz škriputanja grana nekima su se od čvora ovih zlo-drva pričinjavali džinovski zglobovi. Verovalo se da u šumi traje stalna, pritajena kretnja u međusobnoj borbi ovih gorostasa.

Listajući krošnje, vetrovi iz šume kao da su izlistavali sve narodne mitologije koje je mašta okolnih plemena stalno dopričavala. Ni jesenji popisi šumski nikad nisu bili konačni. Svake zime novi inventar za nova, dopunjena izdanja. Šuma je bila

* „Da bi se neko proglasio ludim, bilo je dovoljno da je napušten, siromašan, te da ga roditelji ili društvo ne žele.“ – Tomas S. Sas, *Proizvodnja ludila*, GZH, Zagreb, 1982, str. 36. „Bendžamin Raš, otac američke psihijatrije, pre 200 godina je tvrdio da oni ljudi koji su nezadovoljni američkim političkim sistemom boluju od duševne bolesti koju je nazvao 'anarhija'. Semjuel Katrajt je 1851. smatrao da oni crnci koji beže s farmi na kojima su imali status robova, boluju od duševne bolesti zvane drapetomanija (od grč. *drapetes* – 'onaj koji beži').“ – Dušan Kecmanović: „Porast duševnih poremećaja“, *Politika*, 16. 12. 2006, str. 4.

kao neistražena biblioteka, starinarnica koja je skladištila sve oblike i boje čovekovog straha od nepoznatog. Jednom rečju, „duhovita šuma“ – puna duhova.

Tako je ona ostala jedna od najvećih u poznatom svetu ili pre – predvorje nepoznatog istoka ili zapada, zavisno odakle ko gleda. Uostalom i sâm poznati svet bio je mali.

Kada misionari nisu uspeli da razbiju strahopoštovanje prema šumi i njenim božanstvima, pokušali su da ustoliče Lucifera na tronove tih božanstava* ne bi li objedinili ljudski strah, silu pouzdaniju od ljubavi prema bližnjem. Iz tog vremena je i legenda o velikom krateru oko koga je, davno nekad, izdžikljala šuma. To je mesto pada nečastivog i njegove bratije; zato je tako mračna i puna strašnih bića; tu je đavolji presto...

Priče iz graničnih krajeva se i danas najradije slušaju, iako se na same pripovedače gleda s podozrenjem, kao na čudake oprljene (ili opaljene) dahom šume. Jednom rečju, to je i dalje zabran u koji se malo ko usuđuje da uđe. Ako se ko i osmeli da kroči za zalutalom ovčicom ili iz nepodnošljive radoznalosti, obično ulazi na prstima a izlazi trčeci.

* „Arkadija je bila jedna vrsta antičke ekološke države, puna šuma i pašnjaka, puna šumskih paganskih božanstava... Monoteističke religije šumu će uvek rezervisati za demone... Svako shvatanje prirode kao svete za hrišćanstvo je znak paganstva i idolopoklonstva. Posledica: ako priroda nije sveta, onda s njom može da se radi šta se čoveku prohte.“ – Vukašin Pavlović: „Religija i ekološka kriza“, *Kultura* br. 95, Beograd, 1997, str. 16.

1.

ISKRCAVANJE

Rečna obala je bila pravo zgarište olupina. Zemlja nagaravljena kao mesto gde se pravi ćumur. Iz peska i visoke trave štrčali su nedogoreli pramci i jarboli – kao koplja nakon davne bitke. S bivših paluba bujalo je rastinje kao iz velikih drvenih saksija. Bilo je to mesto gde je istovaran opasan teret koji je zagađivao sav normalan svet. Stari brodovi koji su pristajali na to ukleto pristanište, kako su ga zvali, nisu se s te zadnje stanice vraćali.

I tako su jednog jutra s tek pristiglog broda istovarani na obalu gubavci, jeretici, mahniti, sakati, raspopi, skitnice, monasi siti milosrđa ovog sveta ili pravilâ bivših redova. Na klimavom drvenom doku utovarani su na volovska kola – skalameriju koju su Cigani preuzeli iz cirkusa. Ostale su samo ograde, šarene i izrezbarene.

Jedan ciganski knez, kako se predstavljao, držao je uzde upregnutih kobilâ sedeći koliko je mogao više na ivici sedišta. Napolju su Cigane trpali u isti koš s kagotima (leproznima). Čak se smatralo da je njihova garavost znak gubavosti; baš kao i kod

Mavara, crnaca... Od takve praznoverice *gađa** – kako su Romi zvali necigane – oni nisu mogli ništa dobro da izvuku.

Silom kočijaš je preko usta držao maramu, navodno zbog osetljivosti na prolećni polen. Kola krenuše na zvižduk jednog od dvojice vojnika koji uzjahivahu konje. Treći u pratnji bio je pomoćnik crkvenjaka – zanimanje koje je do skorašnjeg zatišja kuge više odgovaralo nosaču mrtvih i kopaču grobova. Sada, nakon svega, osećao se kao sprovodnik sopstvenog života.

Iza kola, nekoliko privezanih krava, mazgi, koza... Na samim kolima među gubavcima i jereticima tiskalo se, groktalo, blejalo, kokodakalo nešto svinja, ovaca, peradi... To je sada sva njihova imovina, uz ruksage i kožne vreće za spavanje.

U mestima iz kojih su dolazili i u usputnim staništima kroz koja su prolazili za njima nisu za sreću prosipali vodu nego negašeni kreč. Tako su u belo pretvarali mesta njihovih poslednjih uspomena koje su nastavili da nose kao freske prekrećene po prolasku Saracena.

Sušno doba godine omogućavalo je da se ide bliže reci. Sedeći na niskim kolima, putnici od mestimice visoke trave, trske i ševara, iz kojih bi povremeno prhnuli fazani ili jarebice, nisu mogli mnogo toga da vide – tek vrhove vrbovih šumaraka uz reku. Uz krike su ih preletala jata ždralova i vrana.

* „Kao što Jevreji imaju reč Goj, Cigani imaju Gađo, što znači – pogrdno – seljak, kmet... Ni kad se legalno oženi Cigankom, gađo se ne smatra Ciganinom... Zakon je manje strog prema Romu koji se oženi gađom, ali se prema njoj u zajednici često postupa tiranskije nego s ostalim Cigankama. Cigani su svesni vekovnog tabua koji im zabranjuje da gađima otkriju najveći deo svojih rituala.“ – Žan-Pol Kleber, *Cigani*, Stvarnost, Zagreb, 1967, str. 63. i 200. „Luter pominje Rome kao primer *šta čovek ne sme i ne treba da bude*, a njegovi učenici smatraju Cigane Isakovim potomcima... Koncept *Karitasa* i sl. ustanova katoličke crkve sprovodile su rasističku politiku prema Romima skoro do pred kraj 20. veka.“ – Rajko Đurić, *Istorija Roma*, Politika, Beograd, 2006, str. 217. i 341.

Zemlja je bila mestimično ulegnuta, s iznenadnim jarugama koje su oprezno obilazili. Iz blatišta su izranjala stada bivola, vidljivo izmešana s nekadašnjim domaćim rasama ovog kraja. Ni stada divljih konja nisu bila naviknuta na posete čoveka koji, izgleda, tako brzo, gotovo s radošću, biva zaboravljan.

Uskoro su se kretali uzdignutijom zemljom, suvljom i s nižom travom. Na različitim udaljenostima mogli su videti ostatke naselja, dvoraca, zidina, crkava; seoske kuće s urušenim krovovima, istrulelim brvnima, krezubom poleglom ogradom koju je zemlja već strpljivo varila...

Zdesna su prolazili visoki đeram odavno urušenog bunara. Iz stisnute gomile smrada na kolima utučenoj bratiji se obrati gubavac, ali više s namerom da to čuju pratioci:

– No, momci, koliko vidim... ovde nema posla za nas. Nema valjanih bunara koje bismo mogli trovati.*

Ne bi odgovora. Pitanje je koliko ga je ljudi uopšte razumeo u toj mešavini jezika i narečja. S druge strane, jahači su iz bojazni od zaraze jahali na dovoljnom odstojanju od njih, inače bi možda šiba radila. Većina sveta je napolju i dalje verovala u višestruku poganost i opakost gubavaca; uverenje inače podsticano crkvenim suđenjima gubavima... Osim toga, vojnici su nešto za sebe razgovarali.

Crkvenjak im pokaza rukom prema dalekom vršku koji je izronio nad jednim od šumaraka pred njima.

– Zamak Mangar... nekad je bio leglo jeretika.** Proći ćemo pored.

* „Znatan broj 'zabrana' pritiskuje gubavce i oni su odabrane žrtve za tuđe grehe u doba nedaća. Posle velike gladi 1315–1318, po celoj Francuskoj se progone gubavci i sumnjiče da su trovali bunare i izvore /organizatori tog paklenog plana su navodno Jevreji i muslimanski kralj Granade/. Filip V je izvodio gubavce na sud u celoj Francuskoj i mnogi su bili spaljeni posle priznanja iščupanih mučenjem.“ – Žak le Gof, *ibid.*, str. 368.

** „Rimska crkva dobro zna da običan narod i dalje muči strava od onostranog. Zato želi da ga ubedi u njegovo oslobođenje, da je smrt čovekova

Glavni orijentir pratilaca behu, kako načušeh zgomilani putnici, ruševine petougaone tvrđave kojoj je jedan toranj, kao dimnjak podzemnog sveta, još štrčao uvis. Nalazila se na jednom uzvišenju ovog talasastog krajolika. Maglovita su ga predanja obavijala baš kao i predeli što ga okruživahu. Mnoge su se slične ruševine mogle videti na ovoj *ničijoj zemlji*.

Da bi joj se približili, nisu više mogli slediti rečni tok koji je skretao na sever gubeći se u sopstvenim rukavcima što su se gložili oko primata.

Napola skriveni u gustoj šikari i drveću, ispred njih sada izranjahu zidovi uhvaćeni u mrežu debelih zmijolikih stabljika bršljana, zidovi nekada okruženi jarkom, sada gustim vrbakom u ustajaloj vodi. Gavrani su po danu i dalje bučno opsedali preostalulu kulu, dok bi ih noću odmenjivala jata slepih miševa.

U njenim najmračnijim senkama strpljenje su odmeravali pauci, sovuljage, daždevnjaci, šišmiši... Otrovne gljive su ispujavale negdašnje kuhinje, ostave, hodnike, prostirući se memljivim stepenicama sve do podruma.

Na nekadašnjoj kaldrmi, na popločanim glavnim ulicama, kao i na trgu koji je više podsećao na čistinu u šumi, mogla se loviti divljač po samo za njih prostrtim tepisima mahovine. Jedino je lovaca falilo.

Pričalo se da su neko vreme nakon pada zamka čitave vojske duhova prilazile tako blizu naselja i utvrđenih gradova u toj oblasti da su stražari svirali na uzbunu podupirući kapije. Zvona su zvonila, a svetina je u panici hrlila prepunim crkvama u kojima se po čitave noći molilo za duše mrtvih. U takvim stanjima rađale su se svakojake vizije koje bi se nekad munjevito širile među svetinom. Ustrašeni ljudi bi se tada preobražavali u sumanute jurišnike koji su izletali iz utvrđenja ka neprijatelju

pobeđena i da svako treba u radosti da slavi to čudo. To što mu ona nudi, delotvornija je 'uteha' od one koju mu nude 'savršeni.' – Žorž Dibi, *Vreme katedrala*, Nolit, Beograd, 1989, str. 198.

noseći ispred sebe kakvu novootkrivenu relikviju; baš kao hodočasnici i krstaši u Antiohiji, pred Jerusalimom...

Verovalo se da duhovi palih konjanika u nevidljivom ali potmulom galopu i dalje obilaze zarasle prilaze Mangara ili lutaju oko njega. Toj legendi se pridružuje i priča o kraljevim glasnicima koji su se, poslani da izvide stanje te zaparložene zemlje, nakon kraćeg zadržavanja usplahirani vratili, šireći usput priču kako ih je konjica utvara progonila kroz noć i jutarnje magle... Nisu ih mnogo razuverile ni opaske lovaca da su to možda bizoni ili divlji konji koji su brojni u samotnim poljima i koji su, možebiti, poterani od vukova te noći. Stigavši u dvor kao vesnici apokalipse, uz brojnu i bučnu pratnju naprasnih očevidaca koja se usput gomilala, priča je već toliko bila nakićena i razgranata verzijama da se više nije mogla izdvojiti početna nit.

Malo ko je tada znao da poveže pojedinosti tog vekovnog niza bitaka, varvarskih upada, nepogoda, gladi, epidemija... Kuga bi banula širom raskrilišni vrata gradova. Obavivši stravičan posao, vraćala se svakih nekoliko godina kao zločinac na mesto zločina. Preživeli su bili kao mornari između uzastopnih brodoloma.

Zamiralo je sve – trgovina, zanati, zemljoradnja... Sve osim rata.*

Ljude je panika terala da beže bilo kuda iz grada; u polja, gde bi ih očekivao samo strah seljakâ, nahuškani psi, strele upozorenja i zamandaljene kapije kuća i ambara. Seljaci bi im hranu ostavljali daleko od kuća, s molbom da produže dalje ili pak s pretnjom da će ih pobiti ako još jednom prenoće u blizini.

* „Neverovatno zvuči, ali dok je kuga uzimala svoj strašni danak na način koji svet nije poznavao do tada, rat između Engleske i Francuske se nastao jer je svaka oslabljena strana mislila da je ona protivnička još slabija.“ – Džon Robinson, *Rođeni u krvi*, Narodna knjiga, Beograd, 1995, str. 23.

I dok su se jedni fanatično okretali molitvama, samobičevanju, magiji, drugi su se dali u razvrat. Na ulici, u hodu, u panici su izricane ispovesti i najcrnijih grehova na koje se niko nije osvrtao.

Mnoge parohijske crkve opusteše, a za propovedaonice se isprva stidljivo, na prstima, osvrćući se i obazrivo kašljucajući, smestiše izopšteni sveštenici, izlapeli starci, umišljene mesije, mahnuti, nepriznati pesnici, ali i najljući jeretici kojima je bilo zabranjeno da žive a kamoli da govore pastvi. Izmileše ispod senki *Malja za veštice** ne hajući za opasnosti. Neki od njih bi nadahutim govorima napunili crkve narodom željnim nade, objašnjenja...

Zatišja pomora zblizavala su ostatke porodica u najšarolikije zajednice. Mnogi fragmenti slika o strašnoj božjoj kazni prolazili su kroz svest putnika uz svedočenja samih ruševina koje su sretali.

U hodu su obišli ruševine zamka obraslog u vrzinu. Da bi se domogli naredne uzvisine, spustiše se u blatnjavu jarugu obraslu trskom i vrbama. Zatišja vetra zloupotrebljavali su komarci. Ispod kolskih točkova i kopita voda je klokotala, prskala... Što su dublje zalazili u kaljugu, trska je bila sve veća da bi konačno u njoj i nestali. Ispred sebe su stvarali čitave zbegove bivola, bizona, divljih konja ili ukrajinskih antilopa praćenih

* „Ako 'jeretik' pobegne iz zatvora, u zahtevu za ponovno hapšenje ga opisuju kao ludaka koji odbija lek za lečenje i koji prezire vino i ulje što su mu smirivali ozlede... Da je neko pobožnom inkvizitoru natuknuo da je protivnik krivoverniku a ne njegov prijatelj, on bi se, bez sumnje, razbesneo. Isto tako, institucijski psihijatar ljutito odbija pomisao da je neprijatelj nedobrovoljnom pacijentu, a ne njegov lekar. Inkvizitor pomaže spaljivanjem da bi grešnika spasao od večnog prokletstva; dok psihijatar odgovara da su njegovi naponi – uključujući i lobotomiju i doživotno zatvaranje – usmereni na zaštitu duševnog zdravlja.“ – Sas, *ibid.*, str. 73. i 128.

iznenadnim uzletima preplašenih jata ptica. Kao da su lovci koji zatvaraju krug.

Podnevno prolećno nebo bilo je po rubovima ukrašeno oblacima. Pratioci su požurivali, brinući se za to da se do obale vrate pre mraka.

Izbivši iz jednog gustog tršćaka u predele visoke trave koje je tupo kosio vetar, na pola milje ugledaše zelene šumske bedeme kojima se ne vide kraj. Divovska stabla kao da su stajala u počasnoj straži puštajući jedino grmlje da im se mota u podnožju. Pod stalnim okriljem ptica, iz šume su, kao iz košnice, izbijali grčevi krila, u vazduh brizgajući grla.

Vojnici razmeniše poneku reč s crkvenjakom i sjahaše sa životinja. Pustili su ih nakratko da pasu iako ih nisu rasedlali ni sapeli. Čekali su da odnekud iz blata i trske izbaulja zaostala grupa Cigana na manjim kolima. Nisu ih još videli, ali se čula pesma *Idu dani* i mumlanje vašarske mečke vezane za kola, kao i kreštanje dresiranog majmuna, vrane i drugih živuljki. Petnaestak ih je bilo sakupljeno iz raznih krajeva sveta, baš kao da su izaslanici koji idu na prvi romski sabor. Bilo je tu predstavnika Manuša, Gitana, poreklom iz severne Afrike, Lovara iz Francuske, Kaldera iz Katalonije, Džipsija iz Engleske, Netotisa i Bojbasa iz Ugarske i Transilvanije; čak i Lom, poreklom iz Jermenije i Dom iz Sirije... Svet ih je sve više odbacivao* kao

* „Austrija je Cigane stavila van zakona... Od 1514. progone ih iz Švajcarske... U Poljskoj ih progone čitavog veka... Kraljica Elizabeta 1563. naređuje da, pod pretnjom smrti, za tri meseca napuste zemlju... Papa Pije V brutalno ih tera s crkvenih poseda 1568... U Češkoj bi im odsekli levo uvo, samo ako bi se usudili pojaviti u zemlji; kad bi se ponovo vratili, odsekli bi im drugo... napokon i glavu nakon trećeg puta... Izborni knez Majnca se hvali kako je poslao u smrt sve Cigane iz svoje pokrajine, a njihove žene i decu dao bičevati i žigosati... 1844. rumunsko sveštenstvo odbija da oslobodi Cigane svoje vlasti – ustanak Cigana divljački ugušen... Belgija je suviše napredna zemlja da bi volela nomade, ljude koji žive drugačije od ostalih. Na Ciganima su izvršeni mnogobrojni pokušaji sterilizacije.

bohemijane, golijarde, lažne pustinjake, kokijare... Negde u dubini duše mnogi su im zavideli na slobodi, makar i tako skupo plaćenoj... Skupo, iako su jedini pesmom a ne krstaškim poklicima povezivali Evropu, skućenu u svojim atarima. Iako „Egipćani“, ovi jedini Evropljani bili su tako nečisti za njene ideale čistote vere, krvi, tla.

Kad su izronila kola koju je vuklo poluživo kljuse, vodiči opsovaše. Pristigla su svega trojica. Pevanjem su stvarali buku kako bi prikriili brojno stanje. Većina ih se usput razbežala. Ali nije bilo nikakve potere za njima. Valjda se računalo da niko od begunaca ne može u ovoj divljini preživeti. Osim toga, nakon progona u ovu zabit, niko više od bezvoljnih sprovodnika neće polagati posebne izveštaje o sudbini nekakvih Cigana.

Vojnici im kratko saopštiše da su stigli i da treba da siđu i da se pridruže okupljenoj bratiji pred „kapijom“ – dva obližnja hrasta ispred šume. Tamo će već poslušati crkvenjakove reči.

I dok su vojnici razgovarali o povratku, o narednoj barci s otpadnicima, koja se očekivala da pristane uz obalu, crkvenjak ih je ispratio drevnim govorom, opojao kao pokojnike, posuo im čela zemljom – kutlačom prikačenom na dugačko koplje – i rekao:

– *Sis mortuus mundo, vivens iterum Deo.* Prijatelji... Ovo je za gubavog i za izopštenog znak da je umro za svet, ali da se rodio u Gospodu; zato budite strpljivi. Vi sada patite, ali u raj ćete stići ako budete Bogu po volji. Vi se od svojih rastajete samo telom a duhom ostajete u vezi s Crkvom... nadam se... I imaćete udelela u svim njenim molitvama. Budite strpljivi i dobri hrišćani... – oprostite se od njih ne silazeći s konja.

U tu svrhu im je uduvavan kroz usta sok biljke čija je sterilizatorska svojstva otkrio doktor Madaus... Razmere romskog stradanja tokom 18. veka su takve da se mogu smatrati holokaustom.“ – Žan-Pol Kleber, *Cigani*, ibid., str. 87–100, 239–242.

– Nismo li svi već prošli crkvene sudove?* – začu se iznenada iz gomile glas na provansalskom. Štavitelj koža Kal, palestinsko siročče, dopremljen još za detinjstva kao rob krstaša; sećao se beskrajnog spiska zabrana koje su mu čitane. – Koji put me već izopštavaju! U svakom drugom gradu kroz koji sam prolazio... U varoši u kojoj sam odrastao u grob su me spuštali. Eeeej...! – reče potresno. – Moji susedi su stajali na ivici rake dok sam ih ja iz sanduka preklinjao da me prepoznaju. Svakom sam ime pominjao i dogodovštine koje su nas vezivale. Stajali su oborene glave... Sve moje uspomene su tad sahranjene... Bolje da me nisu ni vadili...

– Nas su bar povijali kao bebe, a vas kao za pogreb – javi se prognani nepopravljivi padavičar cereći se. Očigledno je prošao obred isterivanja duhova sličan onom predviđenom za izopštenje gubavih.**

Iako na čistini, grupa gubavaca i svakojakih otpadnika iz tekućeg sveta zbila se pred ulazom u šumu dok su ravnodušno i u tišini slušali zamirući ljudski glas više kao zvuk u bravi kojim svet za njima zaključava vrata; dok je sadržinu govora malo ko pratio.

* „Pre nego što gubavac bude izolovan, taj čin se blagosilja posebnim crkvenim obredom. Čovek oboleo od gube se dovodi pred sud kojem predsedava crkveni zvaničnik iz te biskupije, gde ga potom pregledaju hirurzi. 'Odvajanje' bolesnika se zvanično objavljuje u narednu nedelju. Nesrećnika, zamotanog u mrtvački pokrov, tog dana četvorica sveštenika prebacuju na nosilima u crkvu, usput pevajući psalam *Libera me*. Kada stignu u crkvu, nosila se, zajedno s gubavcem, ostavljaju na bezbednoj udaljenosti od pastve koja je prisutna. Sveštenik obavlja obred za mrtve... Posle toga, uz psalme, pronose ga ulicama /ka gubarniku/.“ – Frensis Džajs, *Život u srednjovekovnom gradu*, Utopija, Beograd, 2004, str. 118–119.

** „Izbijanje epidemije 'manije plesanja' u 14. veku. Žrtve ovog oboljenja padaju u trans i plešu držeći se za ruke sve dok ne popadaju od umora, posle čega im izbija pena na usta. Ovaj masovni nastup histerije leči se tako što obolele povijaju poput beba da bi ih sprečili da se povrede, ali i obredom isterivanja demona.“ – Ibid., str. 118.